

ELEKTRON HISOBOT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH: TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING VAQT VA XARAJATLARINI TEJASH OMILI

Ergasheva Aziza

*Samarqand iqtisodiyoti va servis
instituti, "Investitsiya va innovatsiyalar"*

kafedra assistenti

azizaergasheva445@gmail.com

Karimova Xabiba

*Samarqand iqtisodiyoti va servis
instituti, Iqtisodiyot fakulteti*

3-bosqich talabasi

karimovaxabiba2005@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasida elektron hisobot tizimini transformatsiya qilishning tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorligiga ta’sirini har tomonlama tahlil qiladi. Tadqiqotda 2023–2026-yillar oralig‘idagi islohotlar, xususan, "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar, hisobot turlarini maqbullashtirish va tranzaksion xarajatlarni kamaytirish omillari ko‘rib chiqiladi. Hisobotda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-8-son qarori va boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarning amaliy natijalari, xususan, 2026-yildan joriy etiladigan "Yagona hisobot tizimi" va "15 daqiqada biznesni boshlash" platformalarining ahamiyati ilmiy asoslab beriladi. Shuningdek, xalqaro tajriba, xususan, Estoniyaning "Haqiqiy vaqt rejimidagi iqtisodiyot" (Real-Time Economy) modeli va Gollandiyaning SBR (Standard Business Reporting) tizimi bilan qiyosiy tahlillar o‘tkazilib, milliy tizimni yanada rivojlantirish bo‘yicha takliflar shakllantirilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, hisobot jarayonlarining to‘liq raqamlashtirilishi tadbirkorlarning ma’muriy xarajatlarini yiliga 90 milliard so‘mgacha kamaytirish va davlat idoralari bilan o‘zaro aloqa muddatini 15 kungacha qisqartirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: Elektron hisobot, raqamli iqtisodiyot, tranzaksion xarajatlar, PQ-8-son qaror, Yagona hisobot tizimi, SBR standarti, tadbirkorlik subyektlari, eStat 4.0, raqamli transformatsiya, ma’muriy yuk, soliq ma’urchiligi, risk-scoring, real vaqt rejimidagi iqtisodiyot.

Kirish

Global iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi sharoitida davlat boshqaruvi va biznes jarayonlari o‘rtasidagi axborot almashinuvini optimallashtirish iqtisodiy

o'sishning eng muhim omillaridan biriga aylandi. O'zbekistonda tadbirkorlik muhitini yaxshilash, ortiqcha byurokratik to'siqlarni bartaraf etish va davlat organlari bilan o'zaro munosabatlarni to'liq raqamlashtirish strategik vazifa sifatida belgilangan. Tadbirkorlik subyektlari uchun ma'muriy yukning sezilarli qismini turli davlat idoralari taqdim etiladigan statistik, moliya va soliq hisobotlari tashkil etadi. Ushbu jarayonlarni takomillashtirish nafaqat vaqtni tejash, balki korxonaning operatsion xarajatlarini minimallashtirish imkonini beradi.¹ Mavzuning dolzarbligi O'zbekistonning 2026-yilga borib Jahon savdo tashkilotiga (JST) a'zo bo'lish intilishi va xalqaro moliya bozorlariga integratsiyalashuvi bilan ham bog'liq. Bu jarayonda hisobotlarning shaffofligi, xalqaro standartlarga (IFRS) muvofiqligi va elektron shaklda taqdim etilishi asosiy talablar sirasiga kiradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 9-yanvardagi PQ-8-son qarori bilan tadbirkorlar uchun ma'muriy yukni kamaytirish va hisobot topshirish jarayonlarini "faqat bir marta" (Once Only) tamoyili asosida tashkil etishning yangi bosqichi boshlandi.² Tadbirkorlik subyektlari tomonidan sarflanadigan vaqt va resurslarni tejash iqtisodiy o'sishning multiplikativ effektini yuzaga keltiradi. Masalan, savdo xarajatlarining 20 foizga kamayishi va raqamli koridorlarning samaradorligi oshishi O'zbekistonga keyingi besh yil ichida 1 milliard AQSh dollaridan ortiq qo'shimcha investitsiyalarni jalb qilishi mumkin. Shuningdek, 2025-yilga kelib mamlakat aholisining 94,2 foizi internetdan foydalanishi kutilayotgani raqamli xizmatlarni barcha hududlarga yoyish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ushbu tadqiqotda elektron hisobot tizimini takomillashtirish orqali tadbirkorlarning vaqt va xarajatlarini tejash mexanizmlari ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Elektron hisobot tizimlari va ularning iqtisodiy samaradorligi masalasi institutsional iqtisodiyot va raqamli transformatsiya nazariyalari doirasida keng o'rganilgan. Nazariy jihatdan bu mavzu tranzaksion xarajatlar nazariyasi bilan chambarchas bog'liq. Ronald Kouz (Ronald Coase) va Duglas Nort (Douglass North) tomonidan asos solingan ushbu nazariyaga ko'ra, axborotni to'plash, qayta ishlash va davlat bilan munosabatlarni tartibga solish bilan bog'liq xarajatlar bozor mexanizmining samaradorligiga to'sqinlik qiladi. Raqamli platformalar axborot assimetriyasini kamaytirish va tranzaksiyalarni avtomatlashtirish orqali ushbu xarajatlarni sezilarli darajada pasaytiradi.

Xalqaro tajribada Estoniya va Gollandiya modellari eng muvaffaqiyatli namunalar sifatida keltiriladi. Estoniyaning "Haqiqiy vaqt rejimidagi iqtisodiyot" (Real-Time

¹ Saidov, A., and Rakhimov, B. (2023). Innovation clusters and startup ecosystem development in Uzbekistan. *Journal of Innovation Economics*, 11(3), 122-135. <https://journals.innovationeconomics.org>

² U.S. Department of State. (2025). Investment climate statements: Uzbekistan. <https://www.state.gov/reports/2025-investment-climate-statements/uzbekistan>

Economy) konsepsiyasi ma'lumotlarni korxonaning buxgalteriya dasturidan davlat organlariga avtomatik ravishda, inson aralashuvisiz uzatishni nazarda tutadi. Ushbu tizim orqali Estoniyada 400 dan ortiq ma'lumot maydonlari 32 tagacha qisqartirilgan, bu esa tadbirkorlar uchun yiliga 14 million ish soatini tejash imkonini bergan. Gollandiyaning SBR (Standard Business Reporting) tizimi esa ma'lumotlarni XBRL (eXtensible Business Reporting Language) tilida standartlashtirish orqali turli idoralarning bir xil axborotni takroran talab qilishiga chek qo'ygan.³

Milliy tadqiqotchilardan M.Sh. Toshpulotov kichik biznes subyektlarining statistik hisobotlarini tuzishda eStat 4.0 tizimining ahamiyatini o'rganib, elektron raqamli imzo (ERI) dan foydalanishning huquqiy va texnik afzalliklarini tahlil qilgan. Vokhidova o'z ishlarida O'zbekistonning "Doing Business" reytingidagi o'rnini yaxshilashda "Yagona darcha" tamoyilining rolini ko'rsatib bergan. Shuningdek, buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga (IFRS) o'tkazish bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaffof va elektron moliya hisoboti investitsiyalar oqimini tezlashtiradi. Ilmiy bahslarda asosiy e'tibor raqamli tizimlarning "nazorat" va "xizmat" funksiyalari o'rtasidagi muvozanatga qaratilgan. Ayrim olimlar raqamlashtirishni davlatning nazorat funksiyasini kuchaytirish (masalan, risk-scoring tizimi) vositasi deb hisoblasa, boshqalari uni tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va "shaffoflik ekotizimi"ni yaratish omili sifatida talqin qiladilar. O'zbekiston tajribasida ushbu ikki yondashuv uyg'unlashtirilmoqda: bir tomondan hisobotlar soddalashtirilmoqda, ikkinchi tomondan sun'iy intellekt yordamida yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy va statistik tahlil, hamda iqtisodiy-matematik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosi quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

1. **Me'yoriy-huquqiy tahlil:** O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillardagi farmon va qarorlari, xususan, PQ-8-son qarori, PQ-366-son qarori va yangi tahrirdagi Soliq kodeksi normalari qiyosiy o'rganildi.
2. **Statistik ma'lumotlar tahlili:** O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, Markaziy bank va Soliq qo'mitasining 2021–2025-yillardagi rasmiy ma'lumotlari asosida raqamli infratuzilma va elektron tranzaksiyalar dinamikasi tahlil qilindi.
3. **Qiyosiy-xalqaro tahlil:** Estoniya (Real-Time Economy) va Gollandiya (SBR) tajribalari O'zbekistondagi joriy islohotlar bilan solishtirilib, milliy modelning o'ziga xos xususiyatlari aniqlandi.

6. Asosiy qism muammolar tahlili va natijalar

³ European Labour Authority. (2024). Real-Time Economy Vision 2020–2027.

https://www.ela.europa.eu/sites/default/files/2024-07/PF_2023_EE_RealTimeEconomy_CL.pdf

O‘zbekistonda elektron hisobot tizimining rivojlanishi so‘nggi yillarda "raqamli servis" tamoyiliga asoslanmoqda. Shunga qaramay, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, 2024-yilga qadar tadbirkorlik subyektlari turli idoralarga (soliq, statistika, moliya, bandlik) bir-birini takrorlovchi ma‘lumotlarni taqdim etishga majbur edilar. Bu esa vaqt yo‘qotilishiga va xatoliklar ehtimolining ortishiga olib kelgan.

Raqamli infratuzilma va foydalanish dinamikasi

Elektron hisobot tizimining muvaffaqiyati foydalanuvchilarning texnik imkoniyatlariga bog‘liq. O‘zbekistonda internet qamrovi va raqamli xizmatlardan foydalanish darajasi so‘nggi 3 yilda keskin o‘sdi.

Ko‘rsatkichlar	2021	2022	2023	2024	2025
Internetdan foydalanuvchi aholi ulushi (%)	76.6	83.9	89.0	93.3	94.2
Raqamli to‘lovlardan foydalanuvchilar (%)	39.0	48.0	59.0	66.0	72.0
Bank kartalari soni (mln dona)	27.0	34.0	45.0	58.0	71.0
Raqamli davlat xizmatlari soni	120	150	200+	250+	300+

Manba: Statistika agentligi va Markaziy bank ma‘lumotlari asosida tayyorlandi.⁴

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, 2023-yilda aholining faqat 39 foizi raqamli to‘lovlardan foydalangan bo‘lsa, 2025-yilga kelib bu ko‘rsatkich 72 foizga yetishi kutilmoqda. Bu dinamika tadbirkorlarning elektron muloqotga tayyorligini va tizimning qamrov darajasi yuqoriligini ko‘rsatadi. Biroq, hududiy tafovutlar hali ham mavjud: Toshkent shahrida raqamli faollik 84 foiz bo‘lsa, qishloq joylarda raqamli savodxonlikni oshirish talab etiladi.

PQ-8-son qarori va ma‘muriy yukning kamayishi

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 9-yanvardagi PQ-8-son qarori tadbirkorlik subyektlari uchun ma‘muriy yukni kamaytirishning huquqiy asosi bo‘ldi. Ushbu hujjat bilan quyidagi amaliy natijalarga erishildi:

- **Hisobotlarni maqbullashtirish:** Tadbirkorlardan talab qilinadigan, o‘zaro bir-birini takrorlovchi va davlat organlari boshqa idoralardan olish imkoniyatiga ega bo‘lgan 8 turdagi hisobotlar bekor qilindi.
- **Yagona ro‘yxat:** Tadbirkorlar topshirishi shart bo‘lgan hisobotlarning cheklangan ro‘yxati tasdiqlandi. Ushbu ro‘yxatga kiritilmagan hisobotlarni talab qilish qat‘iyan taqiqlandi va buning uchun ma‘muriy javobgarlik (BHMning 20 dan 60 baravarigacha jarima) belgilandi.
- **Qog‘oz shaklidan voz kechish:** Barcha turdagi hisobotlar faqat axborot tizimlari orqali elektron shaklda qabul qilinadigan bo‘ldi.

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2025, 29-sentabr). O‘zbekiston aholisining 94,2 foizi internetdan foydalanadi.

<https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/64211-zbekiston-a-olisining-94-2-foizi-internetdan-fojdalanadi-2>

Ushbu islohotlar natijasida tadbirkorlik subyektlarining davlat idoralari bilan o‘zaro aloqa xarajatlari yiliga 90 milliard so‘mga kamayishi kutilmoqda. Bu mablag‘lar korxonalarining aylanma mablag‘larini oshirishga va texnologik modernizatsiyaga yo‘naltirilishi mumkin.

2026-yil: Yangi texnologik bosqich va Risk-Scoring tizimi

2026-yil 1-yanvardan boshlab O‘zbekiston elektron hisobot tizimida sun‘iy intellekt elementlari keng joriy etiladi. Xususan, elektron hisob-fakturalarni (EHF) tahlil qilishda real vaqt rejimidagi "Risk-Scoring" tizimi ishga tushirildi.

Tahliliy natijalar va ilmiy izoh: Ushbu tizim har bir operatsiyani avtomatik ravishda past (yashil), o‘rta (sariq) va yuqori (qizil) xavf darajalariga ajratadi. "Yashil" toifadagi korxonalar uchun QQS hisobga olinishi avtomatik va to‘siqlarsiz amalga oshiriladi. "Qizil" toifaga esa faqat 10 foizgacha bo‘lgan shubhali operatsiyalar tushishi prognoz qilinmoqda. Bu tizim halol tadbirkorlar uchun "yashil yo‘lak" yaratib, ularning tekshiruvlarga sarflaydigan vaqtini minimallashtiradi.

Shuningdek, 2026-yildan "Yagona hisobot tizimi" operatori sifatida "Raqamli hukumat loyihalarini boshqarish markazi" belgilangan. Tizimning joriy etilishi quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. **2026-yil 1-yanvardan:** Barcha tadbirkorlar uchun ixtiyoriy foydalanish imkoniyati yaratiladi.
2. **2027-yil 1-yanvardan:** Kichik va o‘rta tadbirkorlik subyektlari uchun majburiy bo‘ladi.
3. **2028-yil 1-yanvardan:** Barcha subyektlar uchun to‘liq majburiy tartib o‘rnatiladi.

"15 daqiqada biznesni boshlash" va SBR standarti

2026-yildan boshlab O‘zbekistonda tadbirkorlik subyektini ro‘yxatdan o‘tkazish va barcha ruxsatnomalarni olish "Start a business in 15 minutes" tizimi orqali amalga oshiriladi. Bu tizim doirasida:

- Elektron raqamli imzo (ERI) berish;
- Bank hisobvarag‘ini ochish va faollashtirish;
- QQS to‘lovchisi guvohnomasini avtomatik olish;
- Ijara shartnomalarini raqamli rasmiylashtirish jarayonlari bitta arizada jamlanadi.

Ilmiy nuqtai nazardan bu yondashuv Gollandiyaning SBR (Standard Business Reporting) modeliga asoslangan bo‘lib, ma‘lumotlarni bir marta kiritish orqali barcha manfaatdor idoralarni xabardor qilishni ko‘zda tutadi. Bu esa korxonaning tashkil etilish bosqichidagi tranzaksion xarajatlarini nolga yaqinlashtiradi.

Barqarorlik reytingi va uning imtiyozlari

2024-yildan joriy etilgan "Tadbirkorlarning barqarorlik reytingi" elektron hisobot tizimi bilan uzviy bog'liqdir. Reyting avtomatik ravishda, inson aralashuvisiz, soliq va statistika ma'lumotlari asosida shakllanadi. "AAA" toifasidagi tadbirkorlar uchun:

- Soliq tekshiruvlari o'tkazilmaydi;
- QQS summasi 1 kun ichida qaytariladi;
- Bojxona xizmatlarida "yashil yo'lak" taqdim etiladi.

Ushbu tizim tadbirkorlarni o'z hisobotlarini o'z vaqtida va aniq topshirishga rag'batlantiradi (gamification of compliance). Bu esa davlatning nazorat xarajatlarini kamaytirib, resurslarni yuqori xavfli subyektlarga yo'naltirish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar

O'zbekistonda elektron hisobot tizimini takomillashtirish tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qilmoqda. 2023–2026-yillardagi islohotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mamlakat "byurokratik nazorat" modelidan "raqamli servis" modeliga o'tishni muvaffaqiyatli amalga oshirmoqda.

Asosiy xulosalar:

1. **Vaqtini tejash:** Hisobot jarayonlarining raqamlashtirilishi tadbirkorlarning vaqtini yiliga o'rtacha 70 foizga tejash imkonini beradi. 2026-yildan joriy etiladigan "15 daqiqada biznes" tizimi esa ro'yxatdan o'tish muddatini bir necha kundan daqiqalarga tushiradi.
2. **Xarajatlarni kamaytirish:** Ma'muriy yukning qisqarishi natijasida tadbirkorlar yiliga 90 milliard so'm miqdoridagi bevosita va bilvosita tranzaksiyon xarajatlarni tejashadi.
3. **Shaffoflik va ishonch:** Risk-scoring va Barqarorlik reytingi tizimlari davlat va biznes o'rtasidagi munosabatlarni yangi bosqichga olib chiqdi. Halol tadbirkorlar uchun "yashil yo'lak"lar yaratilishi yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirishga xizmat qiladi.
4. **Raqamli tayyorgarlik:** Aholining 94,2 foizi internet bilan qamrab olingani va raqamli to'lovlarning 3,8 baravar o'sishi tizimning barqaror ishlashi uchun mustahkam poydevor hisoblanadi.

Taklif va tavsiyalar:

- **SBR va XBRL standartlarini kengaytirish:** Davlat organlari o'rtasida ma'lumot almashinuvini yanada jadallashtirish uchun barcha hisobotlarni XBRL (mashina o'qiydigan til) formatiga o'tkazish va yagona milliy taksonomiya ishlab chiqish lozim.
- **Buxgalteriya dasturlari bilan integratsiya:** Tadbirkorlarning buxgalteriya dasturlari (1C, UzASBO va boshqalar) "Yagona hisobot tizimi" bilan API orqali

bevosita bog‘lanishi kerak. Bu ma‘lumotlarni qayta kiritishdagi inson omili bilan bog‘liq xatoliklarni bartaraf etadi.

- **Raqamli savodxonlikni oshirish:** Janubiy va qishloq hududlaridagi tadbirkorlar uchun raqamli tizimlardan (ayniqsa risk-scoring tahlili) foydalanish bo‘yicha doimiy bepul o‘quv kurslarini tashkil etish zarur.
- **Xalqaro muvofiqlashtirish:** Milliy moliya hisoboti standartlarini (NFRS) IFRS bilan to‘liq uyg‘unlashtirishni davom ettirish lozim. Bu 2026-yilga borib O‘zbekiston korxonalarining xalqaro investitsiya bozorlariga chiqishini osonlashtiradi.

Tizimning takomillashishi O‘zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshiradi va mamlakatning xalqaro reytinglardagi o‘rnini yanada mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Botiraliyev, B. (2024). Tadbirkorlik subyektlari uchun hisobotlarni soddalashtirish: Yangi qonunchilik tahlili. *Soliq va bojxona xabarleri*, 42(10), 12-15..
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 9-yanvardagi "Tadbirkorlik subyektlari tomonidan davlat organlariga hisobot va statistik ma‘lumotlarni taqdim etish jarayonlarini yanada soddalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PQ-8-son qarori. *Lex.uz*..
3. Toshpulotov, M. Sh. (2024). Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining statistik hisobotlarini tuzish va taqdim etish tartibi. *Journal of Marketing, Business and Management*, 5(17), 17-23..
4. Vokhidova, N. (2023). Business Efficiency Ratio in Uzbekistan According to Doing Business. *International Journal of Research*, 12(9), 45-58..
5. World Bank. (2025). Digital Transformation and its Impact on the Economy of Uzbekistan. *Advances in Science and Sustainability*, 2(1), 34-40..
6. Estonia Real-Time Economy (RTE) Vision 2020-2027. (2020). Ministry of Economic Affairs and Communications..
7. Uzbekistan Investment Climate Statement 2025. *U.S. Department of State*..
8. Central Bank of Uzbekistan. (2026). Digital Payments Usage Survey Report 2025..
9. Invest Uzbekistan. (2025). New reform package to simplify business and modernize the licensing system..
10. West, S. (2026). Uzbekistan Launches Real-Time E-Invoice Risk Scoring — A New Frontier in Digital Tax Transformation. *Vatupdate.com*..